

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

ДАНИЛЮК Микола Миколайович

УДК [37:78](477.54/.62)(09)"18/19"

РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ
НА СЛОБОЖАНЩИНІ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Танько Тетяна Петрівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
декан факультету дошкільної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Михайличенко Олег Володимирович,
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка,
завідувач кафедри методики
викладання суспільних дисциплін;

кандидат педагогічних наук, доцент
Желан Алла Василівна,
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського,
доцент кафедри теорії та методики
початкової освіти.

Захист відбудеться «29» вересня 2015 року о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.053.06 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди за адресою: вул. Артема, 29, ауд. № 216, м. Харків, 61002.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: вул. Блюхера, 2, ауд. № 215-В, м. Харків, 61168.

Автореферат розісланий «28» серпня 2015 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.М. Якушко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах кардинальних змін соціально-економічних відносин та інтеграції України до загальноосвітнього простору вища школа зорієнтована на творчий пошук ефективних форм і методів виховання студентської молоді, підготовку майбутніх педагогів до особистісної та професійно-творчої самореалізації в соціокультурному середовищі; на глибоке освоєння ними духовних багатств, накопичених світовим і вітчизняним мистецтвом, формування інтелектуального потенціалу нації як найвищої цінності суспільства.

У законах України – «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», «Державний стандарт початкової загальної освіти» – акцентується на необхідності створення виховного простору вищого навчального закладу, посиленні культуротворчої функції освіти, підготовці фахівців мистецьких спеціальностей, розвитку художньої, зокрема музичної, освіти дітей та молоді.

Важливою умовою успішної реалізації завдань освіти на сучасному етапі є не лише пошук нових дієвих теоретичних і практичних розробок, а й вивчення, узагальнення та творче переосмислення історико-педагогічного досвіду розвитку музичної освіти на Слобожанщині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., що відзначався суттєвими реформаторськими змінами у сфері освіти, з метою використання педагогічних здобутків минулого для вдосконалення й оновлення освіти.

Аналіз стану наукової розробки проблеми засвідчив, що питання музичної освіти належать до актуальних проблем сучасних наукових досліджень, що розглядалися вченими в широкому педагогічному дискурсі.

Проблема формування загальнолюдських цінностей обґрунтовувалася у наукових розвідках І. Беха, В. Бутенка, В. Гриньової, І. Зязюна, Л. Коваль, В. Лозової, Н. Миропольської, О. Рудницької, Г. Сагач, С. Сисоєвої, О. Сухомлинської, А. Троцько, Г. Шевченко та ін.

Методологічні основи музичної освіти, її розвиток у контексті формування культури особистості в сучасних навчальних закладах висвітлені в наукових працях Е. Абдулліна, Л. Масол, О. Наумець, Г. Падалки, Г. Підкурманної, О. Щолокової та ін.; завдання, зміст, принципи, організаційні форми й методи музичної освіти вивчали Л. Арчажникова, О. Апраксина, Б. Асаф'єв, Н. Брюсова, Н. Ветлугіна, Н. Гродзенська, Д. Кабалевський, А. Козир, Д. Локшин, О. Ростовський, П. Халабузар, В. Шацька, С. Якімчук та ін.

На особливу увагу, з огляду на досліджувану проблему заслуговують роботи історико-педагогічного характеру, в яких теоретично осмислено та розкрито підвалини становлення та розвитку вітчизняної системи освіти, зокрема означеного періоду, що дозволило ґрунтовно дослідити розвиток музичної освіти на Слобожанщині на тлі панівних освітніх тенденцій епохи (В. Вихрущ, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, О. Друганова, В. Євдокимов, М. Євтух, С. Золотухіна, О. Любар, В. Майборода, І. Прокопенко, О. Сухомлинська та ін.).

Питання розвитку музичної освіти учнівської молоді в аспекті висвітлення музично-педагогічної спадщини провідних вітчизняних педагогів і митців минулого (С. Дрімцов, С. Миропольський, С. Русова, М. Сумцов, Г. Хоткевич та ін.) розглянуто в наукових дослідженнях О. Кін, О. Михайличенка, Н. Роман, Ш. Рзаєва, Є. Федотова, І. Фрайта та ін.

Становлення й розвиток музичної освіти в Україні, зокрема у різних її регіонах, а також підготовка вітчизняних фахівців до музично-педагогічної діяльності стали предметом наукових студій Ю. Бекетової, Н. Бовсунівської, Т. Грищенко, А. Желан, В. Кузьмічової, М. Маріо, С. Мельничука, О. Олексюк, А. Омельченко, Л. Проців, Т. Смирнової, Т. Танько, О. Ткаченко, О. Цвігун, В. Черкасова та ін.

Досвід організації музично-естетичної освіти молоді в різних навчальних закладах Слобожанщини розглядали у своїх працях Т. Лутаєва, І. Мартиненко, В. Попова, Л. Посохова, Н. Рудічева та ін. Важливими для дисертації виявилися дореволюційні наукові роботи з історії освіти, в яких зокрема розкрито питання музичної освіти у Слобідському краї (Д. Багалій, І. Белоконський, Д. Міллер, Є. Редін, М. Сумцов та ін.).

Здійснений аналіз науково-педагогічних джерел доводить, що на сьогодні відсутнє цілісне дослідження, в якому систематизовано теорію та узагальнено практичний досвід музичної освіти на Слобожанщині в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Саме цей період характеризується активізацією пошуку нових підходів до підготовки національних музичних та музично-педагогічних кадрів в освітніх навчальних закладах різного профілю, розробкою нових форм і методів музичної освіти учнівської та студентської молоді, накопиченням регіонального досвіду культурно-музичного просвітництва в Слобідському краї.

Актуальність дослідження посилюється виявленими *суперечностями* між:

- новими освітніми завданнями, зумовленими загальною тенденцією інтегрування до європейського й світового освітнього простору, та потребою в збереженні кращих вітчизняних, насамперед національних, здобутків педагогічного і музично-педагогічного досвіду;

- накопиченим в українській, зокрема регіональній, науковій думці цінним досвідом музичної освіти дітей і молоді та недостатньо повним вивченням здобутків музичної освіти в історико-педагогічному аспекті, а також відсутністю дієвих теоретико-методичних розробок, які б дозволили впровадити вітчизняний досвід минулого в музичну освіту за сучасних умов.

Отже, актуальність, теоретична та практична значущість проблеми, її недостатня розробка в науковому плані, а також потреба розв'язання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Розвиток музичної освіти на Слобожанщині (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з темою науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи («Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладах») (державний реєстраційний номер 0111U008880 від 26.10.2011) і кафедри історії педагогіки та

порівняльної педагогіки («Підготовка викладацьких кадрів для середньої і вищої школи в науково-педагогічній спадщині вітчизняних і світових педагогів, діячів освіти і культури ХІХ – ХХ ст.» (державний реєстраційний номер 0111U006445 від 26.05.2011) Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол № 1 від 06.03.2009) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 28.04.2009).

Мета дослідження – проаналізувати організаційно-теоретичні питання та узагальнити досвід розвитку музичної освіти на Слобожанщині в досліджуваній період із метою використання прогресивних здобутків у сучасних освітніх умовах.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Висвітлити ступінь наукової розробки досліджуваної проблеми й простежити становлення ідей розвитку музичної освіти у вітчизняній науковій думці другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

2. Схарактеризувати соціокультурні передумови розвитку музичної освіти на Слобожанщині.

3. Обґрунтувати етапи розвитку музичної освіти на Слобожанщині у визначений період.

4. Проаналізувати досвід організації музичної освіти в навчальних закладах Слобожанщини, накреслити перспективи його творчого використання в умовах оновлення національної системи освіти.

Об'єкт дослідження – розвиток музичної освіти в Україні другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

Предмет дослідження – зміст, методи та форми музичної освіти в навчальних закладах Слобожанщини другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

Методи дослідження. Упродовж наукового пошуку використано комплекс методів, що традиційно застосовуються в історико-педагогічних дослідженнях, а саме: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, порівняння, зіставлення, систематизація), що використовувалися з метою опрацювання історико-педагогічних джерел, архівних, нормативно-правових і законодавчих документів, матеріалів періодичних видань окресленого періоду й сприяли узагальненню і систематизації поглядів та ідей вітчизняних і зарубіжних науковців на досліджувану проблему; *історичні* (ретроспективний, порівняльно-історичний, логіко-історичний), які дозволили вивчити і схарактеризувати досліджувану проблему в хронологічній послідовності та динаміці; *прогностичний*, що дав змогу критично оцінити набутий досвід, намітити напрями його творчого використання в сучасних умовах реформування вищої школи в Україні.

Джерельну базу дослідження становлять:

- архівні документи Центрального державного історичного архіву України (м. Київ) (ф. №№ 336, 442, 707, 1191, 2052), Державного архіву Харківської області (м. Харків) (ф. №№ 3, 200, 265, 266, 304, 770), зокрема циркуляри, накази

й розпорядження уряду з питань музичної освіти, звіти про діяльність та навчально-методичну документацію освітніх закладів України визначеного періоду, інформація про роботу різноманітних педагогічних курсів і з'їздів з музично-педагогічної освіти вчителів другої половини XIX – початку XX століття, у діяльності яких активно порушувалися й розв'язувалися питання музичної освіти дітей та молоді, відповідної підготовки педагогічних кадрів;

- урядові законодавчі акти та документи, закони, статті, положення, розпорядження, циркуляри, звіти Міністерства народної освіти, навчально-програмна документація навчальних закладів;

- історична і сучасна науково-педагогічна література фондів Центральної наукової бібліотеки НАН України ім. В. Вернадського; Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Короленка; Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Каразіна, Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

- періодичні видання другої половини XIX – початку XX століття, на сторінках яких висвітлювалися питання музичної освіти, зокрема: «Вестник воспитания», «Вестник народного образования», «Вера и разум», «Вопросы философии и психологии», «Духовный вестник», «Журнал для народного учителя», «Искусство и жизнь», «Образование», «Педагогический листок», «Просвещение и искусство», «Русская школа», «Світло», «Учитель и школа», «Художественно-педагогический журнал», «Харьковские губернские ведомости», «Харьковские епархиальные ведомости», «Хоровое и регентское дело»;

- монографії, дисертації провідних вітчизняних науковців, предметом дослідження яких стали явища, феномени, події і персоналії історико-педагогічного процесу визначеного періоду.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період другої половини XIX – початку XX ст., для якого характерні суттєві реформаторські зміни та перетворення в галузі музичної освіти. Нижня межа – 50-ті роки XIX ст. – визначається соціально-економічними та культурно-освітніми змінами, що відбулися в Слобожанському регіоні і сприяли піднесенню в суспільній педагогічній думці ідеї значущості музичної освіти у формуванні особистості; розширенням мережі навчальних закладів різних шаблів і типів, активізацією емпіричного пошуку шляхів упровадження музичних дисциплін у навчально-виховний процес. Верхня межа зумовлена революційними соціально-економічними та політичними зрушеннями, які відбулися в Україні у 1917 р., що призвели до кардинальних змін у морально-ціннісному устрої держави та докорінного реформування системи вітчизняної освіти з огляду на нові пріоритети і парадигми в навчанні й вихованні, зумовлені змінами соціально-політичних та організаційно-педагогічних умов розвитку музичної освіти в навчальних закладах Слобожанщини.

Наукова новизна одержаних результатів дисертації полягає в тому, що в роботі *вперше*: у широких хронологічних межах здійснено цілісне історико-педагогічне дослідження проблеми розвитку музичної освіти на Слобожанщині у другій половині XIX – на початку XX ст.; схарактеризовано соціокультурні

передумови розвитку музичної освіти на Слобожанщині; виокремлено та обґрунтовано з наукового погляду етапи розвитку музичної освіти з огляду на забезпечення її державними програмно-нормативними документами, на динаміку кількісного та якісного зростання в регіоні мережі навчальних закладів, трансформацію в економічній і культурно-освітній сферах регіону змісту, методів, що сприяли зміні мети, завдань і форм здійснення музичної освіти: етап становлення музичної освіти – 1850-1883 рр.; етап розвитку музичної освіти на Слобожанщині – 1884-1917 рр.; визначено напрями використання актуальних ідей та позитивного досвіду, які в сучасних умовах реформування національної освіти потребують свого творчого застосування.

Подальшого розвитку набули ідеї прогресивних вітчизняних громадських діячів, педагогів, митців минулого щодо розробки теоретичних засад музичної освіти дітей і молоді та змістових характеристик професійної музичної і музично-педагогічної підготовки педагогічних кадрів.

До наукового обігу введено невідомі та маловідомі архівні документи (47 справ з 11 фондів), окремі факти й положення з проблеми розвитку музичної освіти в навчальних закладах Слобожанщини в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття.

Практичне значення роботи полягає в тому, що обґрунтовані в ході наукового пошуку теоретичні положення та висновки щодо розвитку музичної освіти на Слобожанщині в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття, навчання співу й музикування учнів та студентів різних закладів освіти, музично-педагогічної підготовки майбутніх вчителів та професійної музичної підготовки виконавців, композиторів, мистецтвознавців, популяризаторської діяльності у межах регіону, аматорських та професійних студентських і учнівських музичних колективів окреслюють можливості для поліпшення якості навчально-виховної роботи у вищих навчальних закладах на сучасному етапі.

Результати та висновки дослідження *впроваджено* в навчальний процес Інституту мистецтв Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (довідка № 01/10-789 від 17.12.2014); Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (довідка № 0407/01-55/33 від 12.02.2015); Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (довідка № 01-23/92 від 13.02.2015).

Теоретичні положення й узагальнений цінний педагогічний досвід організації музичної освіти на Слобожанщині можуть бути використані в змісті курсів і спецкурсів «Історія педагогіки», «Теорія та методика музичного виховання» у вищих педагогічних навчальних закладах I-IV рівнів акредитації, на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників, методичних семінарах, при розробці спецкурсів з історико-педагогічних, музично-естетичних дисциплін, при здійсненні керівництва курсовими, бакалаврськими і магістерськими роботами у вищих педагогічних навчальних закладах.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження були викладені на міжнародних та всеукраїнських наукових

конференціях, а саме: «Методологія сучасних наукових досліджень» (Харків, 2006), «Сучасна вища і середня освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика» (Харків, 2013), «Освіта і доля нації» І. Кант та Г. Сковорода: уявний діалог у сучасних соціокультурних контекстах (Харків, 2014); «Г.С. Сковорода і духовне оновлення українського суспільства» (Харків, 2005). Основні положення й висновки дисертації доповідались і обговорювались також на засіданнях і наукових конференціях викладачів, докторантів і аспірантів кафедри історії педагогіки та порівняльної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди протягом 2004-2014 рр.

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 13 одноосібних публікаціях, з них 8 у фахових виданнях, 1 – у міжнародному виданні, 4 – у матеріалах конференцій.

Структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (438 найменувань, із них – 47 архівні документи), 4 додатків. Загальний обсяг роботи становить 246 сторінок, основний зміст викладено на 197 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми й доцільність її наукового розкриття; встановлено хронологічні та географічні межі, мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; з'ясовано наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, визначено джерельну базу, відображено інформацію про апробацію й упровадження в сучасну освітню практику результатів дисертації.

У першому розділі – **«Ступінь наукової розробки досліджуваної проблеми»** – здійснено історіографічний аналіз наукових праць із питань розвитку музичної освіти на Слобожанщині, визначено та схарактеризовано основні напрями наукової розробки окремих аспектів проблеми.

На підставі опрацювання значного масиву наукових джерел було класифіковано історико-педагогічні дослідження з огляду на час їх появи в науковому просторі, а саме: роботи вітчизняних педагогів, громадських, культурних діячів дореволюційного періоду; розвідки радянського часу; монографії, навчальні посібники та дисертації сучасного періоду, на сторінках яких аналізуються різні аспекти розвитку музичної освіти в Україні в різні історичні періоди, зокрема й у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Така робота дала можливість показати досліджуване явище цілісно, крізь призму його оцінок представниками різних епох.

У процесі дослідження встановлено, що предметом аналізу науковці обирали широкий спектр теоретичних і практичних питань, пов'язаних безпосередньо або опосередковано зі сформульованою історико-педагогічною проблемою, які в роботі згруповано за такими напрямками:

- праці сучасних учених-педагогів, що присвячені проблемі формування загальнонародських цінностей (І. Бех, В. Бутенко, В. Гриньова, І. Зязюн, Л. Коваль, В. Лозова, Н. Миропольська, О. Рудницька, Г. Сагач, С. Сисоєва, О. Сухомлинська, А. Троцько, Г. Шевченко та ін.);

- історико-педагогічні дослідження, в яких висвітлюються окремі аспекти розвитку вітчизняної системи освіти (В. Вихрущ, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, О. Друганова, В. Євдокимов, М. Євтух, С. Золотухіна, О. Любар, В. Майборода, І. Прокопенко, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, Н. Якушко та ін.);

- дослідження теоретико-методологічних засад музичної освіти (Е. Абдулін, О. Апраксіна, Л. Арчажникова, Б. Асаф'єв, Н. Брюсова, Н. Ветлугіна, Н. Гродзенська, Д. Кабалевський, А. Козир, Л. Масол, Г. Падалка, Г. Підкурманна, О. Ростовський, П. Халабузар, В. Шацька, О. Щолокова та ін.);

- творча музично-педагогічна спадщина провідних вітчизняних педагогів та митців (Г. Ващенко, В. Верховинець, С. Дрімцов, М. Коцюбинський, М. Лисенко, М. Леонтович, С. Миропольський, І. Огієнко, В. Острогорський, М. Рубінштейн, М. Румянцев, С. Русова, К. Стеценко, М. Сумцов, К. Ушинський, І. Франко, Г. Хоткевич, Б. Яворський та ін.), що дотепер є цінною для вирішення питань розвитку музичної освіти дітей та молоді на сучасному етапі, а також наукові розвідки сучасних вчених (Л. Іванова, О. Іовса, О. Джура, О. Кін, О. Михайличенко, В. Уманець, Є. Федотов та ін.), присвячені дослідженню вітчизняної музично-педагогічної спадщини;

- праці з історії становлення та розвитку вітчизняної системи музичної освіти (Ю. Бекетова, В. Кузьмічова, М. Маріо, Т. Танько, Т. Смирнова, В. Черкасов, К. Шамаєва та ін.), у тому числі в різних регіонах України: Н. Бовсунівська (на Волині), А. Желан (на Херсонщині), О. Кравчук (на Київщині), С. Матвієнко (на Чернігівщині), О. Ткаченко (на Лівобережній Україні), О. Юрош (на Закарпатті) та ін.;

- дореволюційні історико-краєзнавчі монографії, періодичні видання, історичні нариси вчених Слобожанщини (Д. Багалій, Д. Міллер, Є. Редін, М. Сумцов та ін.);

- наукові розвідки сучасних дослідників, у яких висвітлюється регіональна естетико-педагогічна спадщина, зокрема досвід організації музичної освіти в навчально-виховних закладах різних ланок на Слобожанщині (О. Васильєва, О. Кононова, Т. Лутаєва, І. Мартиненко, В. Попова, Н. Рудічева, О. Шумська та ін.).

Узагальнення позицій згаданих науковців дало підстави для висновку, що музична освіта розглядається вченими як цілеспрямований процес музичного навчання, виховання, музичної та музично-педагогічної підготовки фахівців у навчальних закладах різного профілю, що забезпечує набуття останніми комплексу музичних знань, умінь та навичок, музично-естетичних особистісних якостей, ціннісних орієнтацій, світогляду, досвіду музично-професійної або аматорської музичної діяльності.

У другому розділі – **«Теоретичні питання розвитку музичної освіти на Слобожанщині (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)** – на основі вивчення науково-педагогічної літератури, архівних джерел, законодавчих документів, періодичних видань розкрито соціокультурні передумови, що склалися на Слобожанщині і сприяли розвитку музичної освіти, а також обґрунтовано етапи розвитку досліджуваного феномена другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

У процесі наукового пошуку встановлено, що соціокультурними передумовами розвитку музичної освіти на Слобожанщині були: 1) економічно-географічні (сприятлива для розвитку економіки географічна позиція краю; стрімкий економічний поступ регіону; розвиток капіталістичного виробництва; масштабні реформування промислової галузі); 2) культурно-просвітницькі (самобутні демократичні риси соціального устрою краю, регіональна полікультурна специфіка, оригінальні музично-освітні традиції, громадська активність вітчизняної еліти в педагогічній та мистецькій діяльності, потреба у кваліфікованих педагогічних та мистецьких кадрах; підвищення культурного рівня населення і поява інтелігенції, що прагнула просвіти для народу, зокрема музичної).

Здійснене історико-педагогічне дослідження дало можливість у межах визначеної хронології (друга половина XIX – початок XX ст.) окреслити два послідовних етапи розвитку названого феномена: 1850-1883 рр. – етап становлення музичної освіти; 1884-1917 рр. – етап розвитку музичної освіти. Презентована періодизація вибудована на підставі всебічного вивчення педагогічної теорії з опертям на визначені нами критерії виокремлення процесу розвитку музичної освіти на Слобожанщині (розробка концепції музичної освіти у вітчизняній науковій педагогічній думці, зміна соціально-культурних умов у регіоні, кількісне та якісне зростання мережі навчальних закладів різних типів і шаблів, у яких упроваджувалася музична освіта; конкретизація мети й завдань музичної освіти, принципових положень, законодавчо врегульованих змін в організації музичної освіти у різних типах навчальних закладів, що виявлялися в динаміці змісту, форм і методів викладання співів і музики).

Характерними ознаками *першого етапу* були розбудова мережі різних типів навчальних закладів, розробка у вітчизняній педагогічній думці музично-просвітницьких ідей та активізація емпірично-педагогічних пошуків шляхів запровадження загальної музичної освіти в навчальних закладах різних освітніх ланок; загострення потреби в музично-педагогічних кадрах, здатних до педагогічно обґрунтованого та методично грамотного викладання музики в освітніх закладах регіону, започаткування музичної професійної підготовки.

Доведено, що саме цей час в Україні в цілому та в Слобожанському регіоні зокрема, характеризується потужним проявом громадської активності в педагогічній діяльності й мистецькому житті, що зумовило створення національно-культурного підґрунтя і стало визначальним для розвитку освіти в регіоні, у тому числі й музичної, на усіх щаблях (початкова, середня, вища).

Особливо значущими для розвитку музичної освіти в Україні були ідеї відомих освітян (Г. Ващенко, Б. Гринченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, О. Карасьов, С. Миропольський, В. Поточний, С. Рачинський, К. Ушинський, П. Щуровський та ін.), наукові розвідки яких зосереджено на розв'язанні проблеми розвитку високоосвіченої та культурної особистості.

Сутність музичної освіти визначалася науковцями й педагогами як процес набуття дітьми та молоддю музичних знань, умінь і навичок, досвіду музичної

діяльності, творчого розвитку особистості впродовж музичного навчання та виховання.

Активізація музично-педагогічної думки на Слобожанщині відбувалася під впливом передових ідей українізації освіти, у контексті яких прогресивні вчені, діячі культури та освітяни (Х. Алчевська Д. Багалій, О. Потебня, М. Сумцов, Г. Хоткевич та ін.) постійно обговорювали питання розвитку музичної освіти на національній і культурно-регіональній основі, пов'язаній із глибинними творчими й духовно-релігійними традиціями українського народу.

Установлено, що педагогічний доробок відносно змісту музичної освіти формувався на перетині трьох підходів до розуміння її виховного значення: перший – зумовлювався високим духовним потенціалом музичного мистецтва як вагомим засобом морально-релігійного виховання народу, що пояснювало необхідність широкого запровадження в процес шкільного навчання духовного співу (С. Миропольський, С. Рачинський та ін.); другий – передбачав розширення можливостей учнів опанувати світський музичний дитячий репертуар (М. Корф, О. Нікольський та ін.); третій – був пов'язаний із визначенням провідної ролі народної музики та музичного мистецтва як природного джерела розвитку дитини, зумовлював необхідність збагачення навчально-виховного процесу закладів освіти зразками народної музичної творчості (С. Русова, К. Ушинський та ін.).

Як нагальну, дослідники межі ХІХ – ХХ століть визначають також проблему методичного забезпечення викладання музики в освітніх закладах, ефективно розв'язання якої уможлиблювалося із залученням музично-педагогічних ідей і творчого доробку вітчизняних діячів музичного мистецтва М. Верховинця, М. Леонтовича, М. Лисенка, В. Сокальського, Я. Степового, К. Стеценка, Б. Яворського та ін.

Дослідження дало змогу встановити, що на першому етапі відбувалось активне впровадження музичної освіти дітей та молоді в навчальні заклади всіх типів і ланок. Однак цей процес уповільнювався через: майже повну відсутність нормативних документів, уніфікованих програм навчання співів та музики, методичної літератури, посібників, низький рівень підготовленості вчителів, необов'язковість викладання музики та співів у різних типах навчальних закладів, наповненість змісту навчання суто морально-релігійною спрямованістю, нечіткістю у визначенні мети, завдань, змісту і форм музичної освіти. Пошук оптимальних способів викладання музичних дисциплін відбувався в основному емпіричним шляхом і залежав від наявності музично підготовлених педагогів, зацікавленості адміністрації навчальних закладів, рівня їх матеріального забезпечення, готовності батьків сплачувати за додаткове навчання тощо, що унеможлиблювало вироблення єдиних вимог до забезпечення якості музичної освіти.

Доведено, що на *першому етапі* досліджуваного періоду на Слобожанщині не тільки центром освітньої системи, а й головним культурним осередком регіону був Харківський Імператорський університет. Процес академічного навчання в університеті не передбачав забезпечення студентів спеціальними музично-

педагогічними знаннями та методикою музичного виховання учнів, але завдяки музичній освіті, яку молодь отримувала спочатку в музичних класах, а згодом у церковному хорі та музичних гуртках, випускники набували особистий досвід музично-творчої виконавської діяльності й елементарну музично-теоретичну підготовку, що закладало підґрунтя для успішного проведення ними уроків співу та організації хорових колективів у навчальних закладах.

Важливими освітніми осередками в регіоні, в яких відбувалось музичне виховання дітей та молоді, були середні навчальні заклади, які розподілялись на чоловічі (гімназії, духовна та вчительська семінарії, реальне та комерційне училища) та жіночі (інститут шляхетних дівчат, єпархіальне училище, гімназії та школи). Відповідно до нормативних документів, музика в цих навчальних закладах позиціонувалась як другорядний та необов'язковий предмет, однак аналіз історико-педагогічних джерел щодо організації в них музичної освіти свідчить про надзвичайно поважне ставлення до навчання співів та музикуванню. Духовно-музична освіта була обов'язковим і невід'ємним складником середньої жіночої освіти.

З'ясовано, що в цей час у широких колах педагогічної громадськості активно обговорювалися питання розвитку спеціальної музичної та музично-педагогічної освіти професійних вчительських кадрів, набуття ними музично-теоретичних та виконавських умінь. Кінець першого етапу позначився створенням Харківського музичного училища – одного з провідних середніх навчальних закладів професійної музичної освіти.

На *другому етапі* розвитку музичної освіти в регіоні спостерігалось кількісне збільшення мережі різних типів закладів усіх освітніх ланок, у яких було запроваджено викладання співів та музикування, надання вчителям педагогічної, зокрема музично-педагогічної підготовки; поширення набули педагогічні курси, де методичній музично-педагогічній підготовці вчителів приділялася велика увага; закладались основи професійної підготовки музикантів як суб'єктів музично-педагогічної діяльності в регіоні.

Установлено, що в цей час у науковій думці активно розроблялись (С. Дрімцов, О. Карасьов, О. Потебня, В. Поточний, С. Рачинський, Г. Хоткевич Ф. Шміт та ін.) і впроваджувались в освітню практику ідеї щодо необхідності послідовного, систематичного, компетентного музичного навчання в навчальних закладах усіх ланок освіти, обов'язкового навчання музики кожної дитини, незалежно від її здібностей; важливості засвоєння учнями музично-теоретичних знань, опанування нотною грамотою як основою ґрунтовної музичної підготовки. Окрім того, зреалізувалися ідеї вітчизняних педагогів щодо неприпустимості обмеження музичної освіти в аспекті навчання учнів лише церковного співу, необхідності сприяння гармонійному розвитку особистості дітей та молоді через ознайомлення їх зі світським музичним репертуаром, національною українською музичною культурою, народними традиціями та піснями.

У роботі наголошується, що розвиткові музичної освіти на Слобожанщині багато в чому сприяла творчо-педагогічна діяльність відомих митців, педагогів С. Докачевського, О. Літинського, М. Новікова, І. Туроверова, які працювали у

вищих та середніх закладах освіти Харкова, музичних товариствах (Харківське товариство любителів оркестрової і камерної музики, Товариство шанувальників хорового співу).

Дослідження засвідчило, що на Слобожанщині популяризувалася творчість місцевих виконавців, співаків, композиторів, широко розгорталася діяльність музично-просвітницької та культурно-благодійницької діяльності, активізувалася робота просвітницьких товариств і аматорських структур (музичні та співацькі гуртки), посилювався культурно-просвітницький обмін між різними освітніми ланками, що сприяло збільшенню діапазону видів спільної музично-культурної діяльності закладів освіти різних ланок.

У навчально-виховному процесі вищих закладів освіти спостерігався розквіт діяльності творчих об'єднань, студентських гуртків, студій, шкіл, ансамблів і хорів, на чолі яких стояли місцеві ентузіасти.

Варто зазначити, що на другому етапі в офіційних колах почали активно обговорюватися питання впровадження музичної освіти в навчальних закладах середньої ланки. Посилення значущості музичного мистецтва у вихованні підкреслювалось у багатьох офіційних документах («Про заходи щодо кращої постановки викладання співу в гімназіях, прогімназіях і реальних училищах», «Фізична та естетична освіта в середній школі», «Статут гімназій та прогімназій», «Про посилення навчання співам в учительських семінаріях» тощо). Музика була рекомендована Міністерством народної освіти для вивчення в усіх середніх навчальних закладах поряд з обов'язковими предметами.

Слід також констатувати, що позитивної динаміки дістала мережа педагогічних закладів, відкривалися не лише чоловічі, а й жіночі вчительські семінарії. Ознакою етапу було поширення в регіоні різноманітних педагогічних курсів, діяльність яких скеровувалась як Міністерством народної освіти та церковним відомством, так і просвітницькими товариствами й закладами освіти на місцевому рівні.

З метою популяризації хорового співу й музичної освіти взагалі та зважаючи на гостру потребу у фахівцях для організації учнівських хорів у містах і сільській місцевості, почали відкриватися музичні курси. У духовних закладах музичній освіті також надавалося велике значення як засобу релігійного виховання учнів.

Дослідження продемонструвало, що ґрунтовна розробка викладачами Харківського музичного училища питань організації музичного навчання учнів збагатила процес викладання співів та музикування в закладах освіти різних ланок. Ґрунтовна розробка викладачами училища питань організації музичного навчання учнів збагатила процес викладання співів та музикування в закладах освіти різних ланок.

Зауважимо, що в роботі закладів початкової ланки спостерігалися значні зрушення в плані окреслення напряму розвитку музичної освіти. Відповідно до «Правил для церковнопарафіяльних шкіл» (1884) та «Програм навчальних предметів для церковнопарафіяльних шкіл» (1886), церковний спів було введено як обов'язковий предмет до навчальних планів початкових шкіл духовного відомства. Для зразкових шкіл Міністерства народної освіти, що були провідними

серед усіх світських початкових навчальних закладів регіону, також було прийнято низку загальних регламентувальних документів, у яких визначались стратегічні питання розвитку музичної освіти.

У третьому розділі – **«Досвід організації музичної освіти на Слобожанщині (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)»** – на основі вивчення й аналізу архівних матеріалів, звітів діяльності навчальних закладів регіону, педагогічної періодики та інших джерел схарактеризовано зміст, форми і методи музичної освіти в різних типах навчальних закладів Слобожанщини досліджуваного періоду; окреслено можливості використання педагогічно цінного досвіду організації музичної освіти в сучасних умовах.

З'ясовано, що на першому етапі (1850 – 1883) пошук шляхів організації музичної освіти відбувався в основному емпіричним шляхом, навчання теорії музики та гри на музичних інструментах відбувалося лише в деяких навчальних закладах; у визначенні мети, завдань, змісту й форм музичної освіти в усіх типах навчальних закладів Слобожанщини провідну роль відігравав морально-релігійний аспект.

У вищій школі накопичувався досвід позанавчальної музично-просвітницької роботи, функціонували музичні класи, музичні гуртки, церковний хор й студентський оркестр, де студенти навчалися співу, гри на струнних, духових та клавішних інструментах, композиції; набували досвіду публічних виступів на урочистих університетських актах, відкритих творчих залікових концертах, публічних академічних іспитах з музичних дисциплін тощо. Зміст музичної освіти у вищих навчальних закладах складала в основному класичні церковні та світські музичні твори.

Позитивним здобутком у середніх закладах освіти було включення музичних занять до навчальних планів; у деяких приватних гімназійних навчальних закладах відбувалося навчання теорії музики, сольного співу й гри на музичних інструментах. У закладах середньої ланки, що надавали учням педагогічну підготовку, викладалася методика музичної освіти. Позакласна музична освіта в гімназіях відзначалася різноманіттям організаційних форм (музичні вечори, свята, урочистості).

Зазначимо, що в початкових школах регіону викладання співу здійснювалося за прикладом училищ духовного відомства, де було напрацьовано значний досвід музично-релігійної освіти учнів.

Провідною формою музичної освіти в початкових школах був урок співу, де навчання відбувалось в основному за допомогою практичної методики «з голосу», у деяких типах шкіл (школи Харківського товариства грамотності) запроваджувалося навчання учнів нотної грамоти, гри на музичних інструментах й деякі нові форми позанавчальної роботи (музичні свята, ранки тощо).

На другому етапі розвитку музичної освіти (1884 – 1917) посилювався зв'язок між усіма освітніми ланками: середні та вищі навчальні заклади здійснювали кадрове та методичне забезпечення процесу викладання співу в початкових школах, що, у свою чергу, надавали учням та студентам можливість здобувати необхідний практичний досвід музично-просвітницької та музично-педагогічної

діяльності.

Важливим надбанням етапу вважаємо зміщення акцентів у викладанні співів та музикування з морально-релігійного аспекту виховання дітей та молоді в площину естетико-гуманістичної проблематики. Це позначилося на змісті музичної освіти у всіх закладах освіти регіону, навчальний репертуар вже не обмежувався суто духовно-релігійною тематикою, а містив у собі світські, дитячі, народні, героїко-патріотичні твори.

У вищій ланці освіти активно запроваджувались як аудиторні форми культурно-музичної просвіти студентства (лекції з історії мистецтв, світової культури, історії церкви та ін.), так і практичні позааудиторні (участь у роботі хорових та оркестрових колективах). Неординарними формами музичної освіти, що поєднували вищу та середню ланки, були міські масові музичні події й благодійні музичні заходи, концерти, музичні та танцювальні вечори, у яких поряд зі студентами вищих навчальних закладів Харкова брали участь музичні колективи Слобожанських гімназій.

Наукові розвідки засвідчили, що в закладах середньої ланки освіти накопичувався досвід навчання учнів теорії музики, хорового та сольного співу, гри на різних музичних інструментах, методики музичної освіти в педагогічних класах, удосконалювалися форми позакласної та позашкільної музично-популяризаторської діяльності (шкільні урочистості, ушанування ювілеїв літераторів та річниць видатних подій, концерти, музичні вечори та ранки). Актуальності набули питання розвитку музичної освіти в технічних навчальних закладах, мережа яких на другому етапі значно зросла. У реальних училищах Слобожанщини систематично проводились уроки музики, створювались оркестри та хори, проводились благодійні музичні заходи.

У навчальних закладах, що надавали учням педагогічну підготовку (учительські семінарії, довгострокові педагогічні курси) поглиблено навчали методики викладання співу та організації хорових колективів у початковій школі, гри на скрипці; організовували проведення регентсько-педагогічної практики в зразкових школах. У духовних навчальних закладах традиційний церковно-релігійний зміст музичної освіти доповнили світськими та дитячими творами, проводилися позанавчальні музичні заходи, що мали не лише релігійну, а й музично-освітню спрямованість.

Установлено, що для початкової ланки освіти Святий Синод та Міністерство народної освіти затвердили низку нормативних документів, у яких музичній освіті учнів приділялася суттєва увага. Важливо, що відповідно до «Положення про вищі навчальні училища» спів увійшов до переліку предметів обов'язкового шкільного навчання в школах усіх типів. У початкових школах Слобожанщини вивчення співу відбувалось за навчальними програмами Міністерства народної освіти із урахуванням місцевих умов, пропозицій шкільних педагогічних комітетів товариств грамотності, педагогічної громадськості. На уроках музики використовувались різні методи (підготовчі музичні вправи, навчання співу за нотами, нотозапис, коментування літературно-музичного тексту з виховною метою, унаочнення змісту навчання тощо) та засоби музичної освіти (дитячі пісні,

музичні ігри, танки та музичні забави); розвивалися позаурочні форми музичної освіти: виступи хорів (як традиційних церковних та учнівських, так і нових – змішаних та міжшкільних), вистави, концерти, свята, урочистості, музично-літературні вечори, ранки, учнівські спектаклі тощо.

Варто особливо виділити, що потужного розвитку на другому етапі набула професійна музична освіта. У Харківському музичному училищі учням надавалась як музична, так і загальноосвітня підготовка. Вихованці навчалися грі на фортепіано та органі, оркестрових (струнних, духових, ударних) інструментах; опановували навички ансамблевої гри, вокального й хорового співу; поглиблено вивчали теорію та історію музики. При училищі діяли педагогічний та регентський класи, метою яких була підготовка педагогів-музикантів для викладання теорії музики в музичних училищах та регентів учнівських хорів у середніх та нижчих закладах освіти, а також учителів класного і хорового співу для початкових шкіл. Активною була позашкільна творча робота: педагоги та учні брали участь у зібраннях музичного товариства, добродійних і тематичних концертах, що були присвячені пам'яті видатних композиторів; талановиті учні разом із професійними музикантами зі столичних оперних театрів запрошувалися до участі у виступах симфонічного оркестру.

Отже, поетапний аналіз набутого в навчальних закладах різних ланок досвіду музичної освіти дає підстави для накреслення перспектив його творчого використання в сучасних умовах, зокрема шляхом: збагачення змісту музично-педагогічної підготовки майбутніх учителів з метою формування музичної культури підростаючих поколінь; орієнтації музичної освіти учнів та студентів у навчальних закладах різних ланок на національні художньо-культурні традиції й регіональні музично-естетичні здобутки; інтеграції музичного мистецтва в загальноосвітні навчальні предмети; удосконалення чинних та впровадження нових форм і методів широкої музичної освіти дітей та молоді в навчальних закладах; посилення уваги вчених та педагогів-практиків до культурно-виховного потенціалу музичного мистецтва.

Узагальнення отриманих результатів дозволило констатувати, що мету дисертаційної роботи досягнуто, а вирішені завдання дали змогу сформулювати **такі висновки:**

1. Аналіз ступеня наукової розробки проблеми свідчить про те, що до сьогодні теоретичні й організаційні питання розвитку музичної освіти на Слобожанщині, накопичений у роботі навчальних закладів різних типів у другій половині XIX – на початку XX ст. досвід залишався поза увагою вчених і не був предметом окремого історико-педагогічного дослідження.

Опрацювання матеріалів з теми дисертації дозволило визначити і схарактеризувати провідні ідеї вітчизняних педагогів, громадських діячів, мистецтвознавців (Д. Багалій, М. Грушевський, М. Драгоманов, С. Дрімцов, Г. Квітка-Основ'яненко, М. Костомаров, Д. Міллер, М. Міхновський, С. Миропольський, В. Острогорський, О. Потебня, В. Поточний, С. Рачинський, Г. Смотрицький, М. Сумцов, К. Ушинський, Г. Хоткевич та ін.), які сформували поле теоретичних пошуків щодо проблеми розвитку музичної освіти в регіоні.

Визначальними у досліджуваній період були: гуманістичні погляди громадських діячів і науковців, пов'язані з пошуком нових шляхів і засобів розвитку освіченої та культурної особистості; ідеї українізації освіти, у контексті яких діячі культури та освіти активно обговорювали питання розвитку музичної освіти на національних та культурно-регіональних засадах, духовно-релігійних традиціях українського народу; педагогічні теорії естетичного розвитку особистості засобами музичного мистецтва, що заклали міцний фундамент для розгортання активної музично-просвітницької діяльності на Слобожанщині.

2. Соціокультурні передумови розвитку музичної освіти в регіоні були детерміновані стратегічним економіко-географічним положенням краю, демократичністю соціального устрою, можливістю широкої участі громадськості в суспільному житті, наявністю потужного слобожанського музично-естетичного історико-культурного підґрунтя, що визначили регіональну полікультурну специфіку, а саме: популярність музичного мистецтва серед місцевого населення, збереження традицій самобутньої національної української музики; повсюдність церковного хорового співу як засобу морально-релігійного виховання народу; популярність інструментальної камерної та симфонічної творчості, музичного театру та інших форм музичної просвіти.

3. Ідентифіковано етапи розвитку музичної освіти на Слобожанщині із другої половини XIX до початку XX ст. Критеріями для періодизації процесу розвитку музичної освіти на Слобожанщині у другій половині XIX – на початку XX ст. було обрано: становлення концепції музичної освіти у вітчизняній науковій педагогічній думці; зміна соціально-культурних умов у регіоні; кількісне та якісне зростання мережі навчальних закладів різних типів і щаблів, у яких упроваджувалась музична освіта, прийняття нормативного забезпечення, зміна мети й завдань музичної освіти дітей та молоді.

Перший (1850 – 1883) етап становлення музичної освіти, ознаками якого були розробка у вітчизняній педагогічній думці музично-просвітницьких ідей та активізація емпірично-педагогічних пошуків шляхів запровадження загальної музичної освіти дітей та молоді в навчальних закладах усіх ланок; виникнення, утворення, формування в регіоні мережі освітніх закладів різних типів, де утверджувалася музична освіта; загострення регіональної потреби в музично-освічених педагогічних кадрах й інтенсивний пошук моделі підготовки вчителів, здатних до педагогічно обґрунтованого та методично грамотного викладання співу та музикування в освітніх закладах регіону, започаткування підготовки на Слобожанщині музикантів-професіоналів.

Другий (1884 – 1917) етап розвитку музичної освіти, що характеризувався формуванням і впровадженням нормативно-методичного підґрунтя музичної освіти, організаційно-змістовим збагаченням процесу викладання співу та музикування в закладах освіти різних типів; професіоналізацією музичної освіти (визначення чітких вимог до музично-педагогічної підготовки вчителів та її вдосконалення в професійно-педагогічних закладах; активний розвиток підготовки виконавців-інструменталістів, співаків, композиторів, диригентів, музикознавців на Слобожанщині).

4. Узагальнюючи результати історико-педагогічного дослідження, зазначимо, що зі зміною мети, завдань, змісту навчально-виховної діяльності закладів освіти всіх ланок на різних етапах відбувалось акцентування на тих або інших методах і формах навчання та виховання. Опрацювання й аналіз регіонального досвіду дає можливість стверджувати, що педагоги використовували різноманітні форми (лекції, практичні, індивідуальні заняття, уроки музики), методи (спів «з голосу», підготовчі музичні вправи, навчання співу за нотами, коментування музично-літературного тексту з виховною метою) та засоби (дитячі пісні, музичні ігри, танки, музичні забави) навчання. Упродовж здобуття професійної музичної освіти студенти навчалися грі на музичних інструментах, опановували навички вокального й хорового співу, поглиблено вивчали теорію та історію музики, основи керівництва хором, методика музичного виховання.

Для аналізованого періоду характерним є й розвиток позанавчальних форм музичної освіти, а саме: виступи хорових та інструментальних колективів, свята, урочистості, музично-літературні вечори, ранки, музичні зібрання, благодійні й тематичні концерти тощо.

Вивчення й аналіз розвитку музичної освіти на Слобожанщині в другій половині XIX – на початку XX ст. уможливили накопичення цінного досвіду та перспективи його творчого використання в сучасних умовах, що полягають у можливості збагачення змісту музично-педагогічної підготовки майбутніх учителів найвагомішими тогочасними здобутками; факультативного вивчення студентами педагогічних спеціальностей курсу «Історія мистецтв», підготовки та проведення музично-літературних заходів, концертів у школах, створення хорових та інструментальних колективів, впровадження окремих форм музичної освіти в навчально-виховний процес різних навчальних закладів, опанування молоддю здобутками всесвітньої музичної культури.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, що свідчить про його перспективність. Предметом подальших наукових розробок може стати порівняльний аналіз розвитку музичної освіти та музично-педагогічної підготовки вчителів у різних регіонах України та в різних країнах світу; розвиток музичної освіти на Слобожанщині у XX столітті.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

I. Статті в наукових фахових виданнях:

1. Данилюк М.М. Деякі аспекти педагогічної та творчої спадщини Г.М. Хоткевича на Слобожанщині / М.М. Данилюк // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць. – Київ-Запоріжжя, 2002. – Вип. 26. – С. 304-307.

2. Данилюк М.М. Викладацька та громадсько-просвітницька діяльність Г.М. Хоткевича на Харківщині / М.М. Данилюк // Теорія та методика навчання та виховання : зб. наук. праць. – Харків : ОВС, 2004. – Вип. 12. – С. 147-152.

3. Данилюк М.М. Просвітницько-педагогічна та творча діяльність Г. Хоткевича з підготовки фахівців музичного мистецтва (до 130 річчя від дня народження) / М.М. Данилюк // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи :

зб. наук. праць. – ХНПУ імені Г.С. Сковороди. – Харків, 2007. – Вип. 26. – С. 119-128.

4. Данилюк М.М. Музичне народне мистецтво в педагогічній та творчій спадщині Г. Хоткевича / М.М. Данилюк // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки, частина IV) : зб. наук. праць. – Луганськ, 2010. – Вип. 22 (209). – С. 66-72.

5. Данилюк М.М. Внесок Г. Хоткевича і В. Комаренка у розвиток музичної культури та музичної освіти Харкова у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. / М.М. Данилюк // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова : зб. наук. праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – Вип. 16 (26). – С. 52-55.

6. Данилюк М.М. Внесок видатних педагогів у розвиток музично-педагогічної думки Слобожанщини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / М.М. Данилюк // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. праць. – Харків : вид-во Української інженерно-педагогічної академії, 2012. – Вип. 36. – С. 36-39.

7. Данилюк М.М. Внесок Харківської та Полтавської ІРМТ у розвиток музичної освіти Слобожанщини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / М.М. Данилюк // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 33 (86). – С. 28-32.

8. Данилюк М.М. Внесок просвітницьких товариств у розвиток та становлення музично-професійної освіти на Слобожанщині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / М.М. Данилюк // Теорія та методика навчання та виховання : зб. наук. праць. – Харків : ХНПУ, 2014. – Вип. 36. – С. 55-63.

II. Стаття у міжнародному фаховому виданні:

9. Данилюк М.М. Музыкальное воспитание в гимназиях Слобожанщины (конец ХІХ – начало ХХ ст.) / М.М. Данилюк // Мир культуры: культуроведение, культурология, культурология: сб. науч. трудов. – Курск. гос. ун-т. – Курск, 2015. – Выпуск 2. – С. 57-61.

III. Матеріали наукових конференцій:

10. Данилюк М.М. Г. Хоткевич про особливості викладацької діяльності Г. Сковороди / М.М. Данилюк // Г.С. Сковорода і духовне оновлення українського суспільства : матеріали науково-практичної конференції (Харків, 2005 р.). – Харків : ХНПУ, 2005. – С. 113-118.

11. Данилюк М.М. Громадсько-педагогічна діяльність Г. Хоткевича в Україні / М.М. Данилюк // Методологія сучасних наукових досліджень : матеріали ІІІ науково-практичної конференції молодих учених (Харків, 2006 р.). – Ч. 1. – Харків : ХНПУ, 2006. – С. 22-23.

12. Данилюк М.М. Внесок Г.С. Сковороди у розвиток музичної освіти / М.М. Данилюк // Сучасна вища і середня освіта в умовах реформування : проблеми, теорія, практика : матеріали науково-практичної конференції : (22 листопада 2013 року, Харків). – Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2013. – С. 32-33.

13. Данилюк М.М. Художньо-просвітницькі ідеї у вітчизняній думці ХІХ століття / М.М. Данилюк // «Освіта і доля нації» І. Кант та Г. Сковорода: уявний

діалог у сучасних соціокультурних контекстах : матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції (26-27 вересня 2014 р., Харків). – Харків : ХНПУ, 2014. – С. 101-104.

АНОТАЦІЇ

Данилюк Микола Миколайович. Розвиток музичної освіти на Слобожанщині (друга половина XIX – початок XX століття). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди МОН України. – Харків, 2015.

Дисертацію присвячено проблемі розвитку музичної освіти на Слобожанщині у другій половині XIX – на початку XX ст.

У роботі висвітлено стан наукової розробки досліджуваної проблеми й простежено становлення ідей розвитку музичної освіти у вітчизняній науковій думці другої половини XIX – початку XX ст. Розкрито соціокультурні передумови розвитку музичної освіти на Слобожанщині, погляди прогресивних вітчизняних педагогів і митців минулого щодо просвітницької функції музичного мистецтва у формуванні особистості.

У результаті детального опрацювання архівних матеріалів, історико-педагогічної літератури визначено і науково обґрунтовано етапи розвитку музичної освіти на Слобожанщині у визначений період. Системно проаналізовано зміст, форми і методи музичної освіти в навчальних закладах різних типів і шаблів. Виявлено цінний історико-педагогічний досвід музичної освіти дітей та молоді, професійної музичної та музично-педагогічної підготовки вчителів у навчальних закладах Слобожанщини, шляхи творчого його впровадження в сучасну освіту.

Ключові слова: музична освіта, музично-просвітницька діяльність, етап, зміст, методи і форми, Слобожанщина, навчальні заклади різних ланок, регіональна освіта.

Данилюк Николай Николаевич. Развитие музыкального образования на Слобожанщине (вторая половина XIX – начало XX века). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды МОН Украины. – Харьков, 2015.

Диссертация посвящена проблеме развития музыкального образования на Слобожанщине во второй половине XIX – в начале XX в.

В работе отражено состояние научной разработки исследуемой проблемы и прослежено становление идей развития музыкального образования в отечественной научной мысли второй половины XIX – начала XX в.

В исследовании доказано, что становление музыкально-педагогической

мысли Слободского края происходило под влиянием передовых идей украинизации образования, в контексте которых прогрессивными учеными, деятелями культуры и педагогами (Х. Алчевская, Д. Багалея, С. Дремцов, А. Потебня, М. Сумцов, Г. Хоткевич и др.) активно обсуждались вопросы развития музыкального образования на национальных и культурно-региональных основах, глубинных творческих и духовных традициях украинского народа.

Установлено, что на Слобожанщине в исследуемый период сложились благоприятные для развития музыкального образования социокультурные предпосылки, детерминированные стратегическим экономико-географическим положением края, демократичностью социального устройства, широким участием общественности в культурной жизни края, региональной поликультурной спецификой и др.

Определены критерии для периодизации процесса развития музыкального образования на Слобожанщине во второй половине XIX – начале XX в. (становление теоретической концепции музыкального образования, изменение социально-культурных условий в регионе; динамика количественного и качественного роста сети учебных заведений, где внедрялось музыкальное образование, разработка программно-нормативного обеспечения музыкального образования); научно обоснованы этапы становления (1850 – 1883) и развития (1884 – 1917) музыкального образования на Слобожанщине в исследуемый период.

Анализ деятельности учебных заведений Слобожанщины свидетельствует об использовании разнообразных форм и методов обучения пению и музыке в учебно-воспитательном процессе.

Доказано, что основной формой музыкального обучения в начальной и средней школах был урок музыки, в процессе которого учащиеся обучались хоровому и сольному пению, получали знания по элементарной теории музыки и сольфеджио, обучались игре на музыкальных инструментах. Методами обучения были пение «с голоса», подготовительные музыкальные упражнения, обучение пению по нотам, комментирование литературно-музыкальных текстов в воспитательных целях, иллюстрации содержания обучения, а средствами – детские песни, музыкальные игры, танцы и музыкальные забавы. Внеклассная работа с учащимися проводилась в таких организационных формах, как: народные чтения, литературно-музыкальные и тематические вечера, школьные торжества, чествование юбилеев литераторов и годовщин выдающихся событий, концерты, музыкальные утренники. Популярными формами организации внеучебной музыкальной деятельности учащихся средних учебных заведений были оркестры, ансамбли и хоры.

В высших учебных заведениях (Харьковский Императорский университет, ветеринарный и технологический институты) студенты занимались в музыкальных классах и творческих кружках, слушали лекции по истории искусств, мировой культуре, истории церкви, принимали участие в массовых музыкальных мероприятиях, благотворительных музыкальных событиях, концертах и т.п.

Профессиональное образование молодежь получала в музыкальном училище, овладевая в процессе обучения игрой на музыкальных инструментах, навыками вокального и хорового пения, углубленно изучая теорию и историю музыки, основы руководства хором, методику музыкального образования.

В работе определены перспективы творческого использования в современных условиях ценного историко-педагогического опыта организации музыкального образования на Слобожанщине в учебных заведениях во второй половине XIX – начале XX в.

Ключевые слова: музыкальное образование, музыкально-просветительская деятельность, этап, содержание, методы и формы, Слобожанщина, учебные заведения разных уровней, региональное образование.

Danylyuk M.M. Music Education Development in Sloboda Ukraine (the second half of the XIX - early XX centuries). - Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.01. – General Pedagogics and History of Pedagogics. – H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education, and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2015.

The thesis focuses on the development of music education in Sloboda Ukraine in the second half of the XIXth – early XXth century.

The paper highlights the state of scientific research of the investigated problem and retraces the formation of music education ideas in the national scientific thought of the late XIXth – early XXth centuries. The social and cultural preconditions for the development of music education in Sloboda Ukraine, the native progressive teachers and artists` views of the past on the educational function of music in shaping personality have been revealed.

In the detailed study of archival materials, historical and educational literature it has been defined and scientifically grounded the stages of music education in Sloboda Ukraine (Slobozhanschyna) in the specified period. The content, forms and methods of music education in the schools of various types and levels have been systematically analyzed. The valuable historical and pedagogical experience of music education of the children and the young as well as professional musical and musical-pedagogical training of teachers at the regional schools, and the ways of its creative implementation into the modern education have been revealed.

Keywords: music education, musical and educational activities, stage, contents, methods and forms, Sloboda Ukraine (Slobozhanschyna), educational institutions of various parts, the regional education.